

Kortárs-díj, 1997

Czigány Lórántról és Zalán Tiborról

Mióta a demokratikus centralizmus haladó hagyománya jegyében főszerkesztőm *kijelölt* az idei Kortárs-lauda bel canto előadására, egyben a nem kevésbé hagyományos bajnoki süvegelés hopmesteri teendőinek ellátására, mindvégig némi melankóliával töltött el ama bús gondolat, mekkora képtelenség itt és most *illő* spektakuláris mozdulatokat tenni – egyáltalán, két írói művet, pláne az idén megszavazottakét, Czigány Lórántét és Zalán Tiborét viszonylag értelmes összefüggésbe hozni egymással. És persze nem csak egymással, azzal a lapéval is, amelyet megtiszteltek, s amelyért ugyebár, ahogy kell és illik, vállalva küzdünk a nemzeti porondon, mint valami nyakigláb templárius lovagok a középkor hajnalán – mert ma már ugye lassan az új középkort kezdjük írni. Szóval: mintha az antikvitás nagy, axiomatikus természettudományi elemeit kéne itt most ünnepi kritika tárgyává tenni és a jó, pezsdítő gondolatokat egymással koherens rendszerbe állítani. Mintha éppen azoknak a bolygóknak valóságos kapcsolata volna, ahol e két kitüntetett szerzőnk felröpítve szorgalmasan körmöli nagy és szintén koherens művét! Mintha a költészet szépségeszményének valamilyen *közvetlen* hatása lehetne az irodalomtörténészére és viszont. Mintha a költői lét nyíltságának, amit itt Zalán képvisel, és amit inkább teljes nyíltságnak kell neveznünk az ismeretlenek, a félelmetesek, az emberben és persze az anyagban meglévő láthatatlan hatalmak irányában – szóval a *költői lét* nyíltságának és a *szemlélődő lét* jó esetben harmonikus világának akadhatna valamilyen felmutatható összefüggése. De bennük ilyen hosszas keresgélés után sem találtunk. Mert természetesen így kell lennie: más habitus, más megszállottság, más szellemek ők. Nem csak más műfaj, a nagy tudósé és az alanyi költőé – egészen más poétikaké is. Így a legfeltűnőbbek közül szemelgetve: Zalán kokettál az avantgárddal, sőt bele is feküdt a nimfa ágyába – Czigány belletrisztikai dolgozataiban (prózaí önéletrírásában) dehogyis kokettál az avantgárddal, némi ismerkedés és körülszaglálás után kényelmesen elballag mellette. Vagy: Czigány nem oppozíciós-fulmináns szövegeit (de néha még azokat is) átlengi a honi irodalomból fájdalmasan kivesszi látszó finom humor és szolid önironia – Zalán áradó szövegfolyama szétzúzza ennek még a lehetőségét is. Aztán: Czigány könnyed, laza, elegáns, néha frivol – Zalán démoni, sötét koloratúra, feketén tragikus. Aztán: a Zalán-versekből és -prózákából dől, szinte búzlik a vallomásosság és a szubjektivitás (ellentétben például az avantgárd deklarált szubjektumellenességével) – Czigány professzor oxfordi szövésű felöltőjén még a szürrealizmus sem mutat sehogyan sem. És így tovább. Szóval amikor már minden veszni látszott és hiába is fantáziáltunk a rendhagyó köszöntő írás lehetőségéről, akkor, bizony, akkor, deus ex machina, koppanva hullott fejünkre a paradicsomi alma. Vagyis: hát csak poétikák, transzcendenciák, intertextualitás, beszédpozíciók és hasonló nyalánkságok vannak/volnának? Hát csak nagy komoly, színtelen és szagtalan szövegelemzésekből lehetséges „értelmes olvasatot” produkálni? Futnánk talán más elemek után! – itt van rögtön a biográfia. Biográfia? Az! – a Czigányé és a Zaláné. Aztán szerénytelenül az önmagunkét is felidézve rögtön a fejünkre csaptunk: hiszen ez itt a maffia! Hát persze: a *szegedi* maffia. Oda jártak ők, e mai ünnepeltek, a szegedi egyetemre, húsz év különbséggel ugyan, de oda! És hát köszöntőszöveg-író magunk is, egy évfolyamban, egy kollégiumban Zalán Tibor barátunkkal. S noha ez ugyan látszólag jelentéktelen mozzanat, de írva található a műben is! Ó, Szeged, Szeged, te Nagy Kerítő – e mostani kettővel már legalább hat *Kortárs-díjast* adtál a honnak!

Mielőtt belebonyolódnánk **Czigány Lóránt** Szeged-képének felgöngyölítésébe, rövid kitérő erejéig sétáljunk el a szőke Tisza mellől a Balaton partjára, a hévízi kórház kultúrtermébe, ahol vagy két éve egy különben átlagosan unalmas, szexualitással foglalkozó irodalmi konferencián a pulpitushoz

kipihegett egy pakombartos, késő viktoriánus tőzsdeügynökre emlékeztető figura, szipkájába cigarettát tolt, rágyújtott, és hörgő hangon beszélni kezdett. És bekövetkezett az a csoda, amire csak a legjobb színészek képesek – író, pláne irodalomtörténész, igazából csak álmodik: minden megváltozott. Minden, egy csapásra és végleg. Dohányozva egy céduatenger közepéről a „kiforgatott” (= pornográf) Toldiról kezdett beszélni: forráskritikáról, legenda maiorról és legenda minorról, eszköztárról, versezetről és így tovább – szó szerint zajos sikert aratva. Együtt tombolt akkor a neoavantgárd bajnoka és a poeta minor, az egyetemi tanár és az ironikus költő, a szabadnapos védőnő, az egyetemista és korunk új pártállami hőse, a vállalkozó polgármester. E szereplés nyomán született a Kortárs tavalyi évfolyamának talán legzajosabb sikere is és a pajzán Toldi „kompozit”, ahogy a tudós szerző mondja: a „fellelhető kézirat, nyomtatott és hangszalagon megőrzött forrásokból különleges körülményekkel készült kritikai kiadása”, amely a Kortárs Kiadó történetének is mindmáig kiugróan legmagasabb példányszámú sikere lett. Ízlés, vagyis mérték és arány kérdése e kiadás és persze a pornográfia megítélése, vagy annak a világképnek a kultúrabeli problematikusága, amely magából a textusból árad – az irodalomtörténész viszont teljes (és pompás) fegyverzetben végzi el a rá váró feladatot; szinte szubsztanciáját adva azoknak az erényeknek, amelyeket egész irodalomtörténeti és kritikai munkássága képvisel. De vissza Szegedre! A Kortárs lapjain, a szerkesztők kellemes meglepetésére is, legújabbán felbukkant egy Czigány Lóránt nevű szépíró, aki *Nálunk már tavasz van* címmel közölni kezdte önéletrajzát-emlékezését. A negyvenes évek végi, ötvenes évek eleji vidéki magyar világ elevenedik meg, elsősorban, és persze hódolva a szerző filoszzenvedélyének, az iskola és környéke; tanárokkal, barátokkal, elképesztő sorsokkal és a továbbtanuláshoz, pályaválasztáshoz szükséges hamiséletrajz-gyártásokkal stb. – ám azzal a kecsgetető *tágassággal* írva (a későbbi emigrációs létre-életre-helyzetekre-viszonyokra-sorsokra is ki-kifuttatva), amely talán ebből az időből is oly szükséges. S amelyben ugyan az egyéni interpretációnak döntő szerep jut, ám a szerző értékrendje a *bitelességet* tudja előhívni. És itt vissza is érkezünk Szegedre, a szegedi egyetem közvetlenül '56 előtti történetébe/világába – Czigány optikáján keresztül. Nyílt, tiszta, dokumentatív, belülről jövő ábrázolását egyszerűen nem olvashattuk így korábban senkinél – ráadásul a szereplők egy része a memoár-időhöz képest húsz évvel később tanította Zalánt és bennünket is, s ha voltak olykor szkepsziseink a tanári kvalitás és becsület dolgában egyes szereplők iránt, sejtéseink megerősítését olvashatjuk Czigány szubjektív szövegében. Ez a „Szeged-effektus”, vagyis egy mikroklíma pontos, igaz és – ne feledjük – *biteles* leltározása mily hihetetlenül fontos – Czigány Lóránt esetében különösen, mert hisz nem csak a közelmúltbeli nagy kritikákkal szerepelt a Kortársban; így az erősen vitatott *Hét évszázad magyar verseinek* válogatási szempontjait bírálva, vagy éppen hosszabb Kukorelly-tanulmánnyal, munkásságát, főleg a nyugati magyar irodalom értékelésében írt egyéb munkáit, irodalomtörténeti összefoglalásainak szempontjait szokás az éles, olykor igaztalan kritikák tárgyává tenni. (S hogy ez milyen feloldhatatlannak látszó dilemmákat okozhat, zárójelben említjük meg, hogy nyugati magyar olvasóink közül némelyek a Kortársban való gyakori szereplését azért kifogásolják, mert ő, úgymond, „köpönyegforgató” volna, és írásai „nem hitelt érdemlőek, és sokszor fertőznek”.) Nos, gondolom, hogy Czigány Lóránt 1997-es Kortárs-díja az efféle megközelítések ellenére beszél úgy, ahogy, és nem nekünk kell az emigráció morális kérdéseiben békebírónak lennünk. Amit tehetünk, mondjuk a magunkét: nem ideológiák, nem hatalmi tülekedések, nem filippikák érdekelnek bennünket (ennyit bizonyára mondhatok a sajátom mellett szerkesztőtársaim nevében is), hanem a mű maga. Jelen esetben a kitűnő irodalomtörténész és -tudós *teljes* ouvre-je, annak színvonala. Mélysége, súlya és különösképpen *bitele*. Engem még ezenfelül az emlegetett humor is, amely képes ágyat vetni a derűnek – s a derű, ugye, az élet abszolút ereje volna, tudjuk már a bölcselő mesterektől is. Ezt a mozzanatot, mely szinte az egész életművére érvényes, ő maga a szokásos frivolitással fogalmazza meg: „ha sikerült némi derűt vinnem ebbe a búvalbaszott magyar valóságba, nyert ügyem van”.

Szeged, Szeged! **Zalán Tibor** Szeged-élménye és konfessziója közismert, még akkor is, ha ez közvetlenül nem mutatható ki az idei Kortárs-díjat elnyerő *Papírváros* című, készülő regényének oldalairól – a műegészlet nem ismerjük, mert nincs kész; határtalan bizalmunkat belévetve közfelkiáltással mégis neki adományoztuk az idei babérkoszorút. S ha már Czigánynál utaltunk is röviden bizonyos külső szempontokra, engednénk meg itt is némi, látszólag érdektelen s főként

személyes elfogultságú baráti-ironikus kitérőt. Régi történet és szegedi ihletésű – noha díjazott barátunk a nem is oly távoli múltban, lapjában, a Szivárványban baráti elfogultságában egyszerűen hazudozónak nevezett bennünket. Tette ezt azért, mert a mi korábbi, szigorúan múlt századi, Szegedről (is) szóló regényünk lapjain megemlékeztünk egy Lipták Pipi nevezetű fiatalúrról, akit egy komikus jelenetben a „vonalkapus” megtisztelő címével illettünk. (A „vonalkapus” szakszó, feloldására most nincs módunk, s ha valaki kíváncsian érdeklődne, forduljon egyenest Szakolczay szerkesztőhöz, a Kortárs sportszakértőjéhez.) Nos, Zalán ezt a kifejezést magára értvén minősítette hazugnak, mondván, hogy ő a múltban egyáltalán nem volt kapus, „vonalkapus” meg főként nem. Különösebb magyarázkodás helyett legyen elég itt arra utalnunk, hogy a regény pre-idejében ama szatirikus szituációban a szereplő fiatalurak a sárban és az illatozó aljnövényzetben valamilyen pantomimszerű 150 éves „pre-futball” játszottak, természetesen kodifikált szabályok nélkül, vagyis szerepek és meghatározott posztok nélkül. Aztán még az is feltűnő volna, ha a *regényíró* Zalán nem hallott volna a prózanyelv és a fikció alakításának alapvető módszereiről. Persze nemcsak hogy hallott róla, hanem a maga részéről kiválóan is alkalmazza őket – példa erre a lapokban, de a Kortársban is megjelent nagyon ígéretes „lassúdad regénye”, a *Papírváros*. A mi baráti évődésünk meg maradjon csak Szeged-élmény és utalás egy közös Ady-élményünkre is (*Fiúk a labdatérről*) – Zalán költői fejlődésében, világképének alakulásában pedig ez utóbbi is alapvető jelentőségűnek bizonyult. Mert mindaz, amit a köszöntő elején írtunk róla, a sötét koloratúráról, kiegészítve utolsó verseskötete (*Fénykorlátozás*) alapélményével: eltávolodás, lemondás, önpusztítás, idegenség, gyász, szerepkeresés, némi pátosz – nyilván organikus Ady-élményeket hordoz. Művészetének iránya, már ha a művészetnek van „iránya”, a *le*, a *lefelé*, a zuhanás, a lemerülés – a Kortárs-sorokban szinte expressis verbis olvasható: „A lejtás kifejezés természetesen nem a lebujs fizikai megközelítésének a módozataira vonatkozik, sokkal inkább az életformát célozza meg.” Nos, egy izgató, nagy ívű utazásra volnánk hivatalosak itt, időben-térben, de mindig *lefelé* vagy *befelé*, a lélek legsetétebb zugaiba. Magyar kocsma, szerb front, moszkvai héjanász – kultúrélmények, fikciók, önéletrajzi elemek-színhelyek bukkannak fel többoldalas, költői szövetű, mégsem túlírt és kifáradó hosszúmondatokban; épp ellenkezőleg, az eddig megjelent folytatásokból váratlanul nem csupán a profi regényíró szottyan elő, hanem a sajátos *érzéki* nyelvet teremtő, szuverén művész. Felsejlenek egy nagyszabású mű körvonalai – heuréka!, kiáltunk fel boldogan a magyar próza sanyarú esztendeiben, bár maradnának még azért apró kétségeink a Zalán-regényt illetően. Mivel hangsúlyozottan *befejezetlen* művet díjazunk és dicsérünk, hangot kell adnunk ama poétikai természetű aggályunknak is, hogy a több nagyszerű és nagy reményű részletközlés ellenére miként lesz koherens, *teljes* mű a Zaláné. És most nem csupán a szokásos rész–egész, részlet–teljes mű „közléspolitikai” problematikájára gondolok, sokkal inkább magára a Zalán-mű belső koherenciájára: meg tudja-e oldani saját regénytervének alapkérdéseit? A létromlás és létromlás analízisének hihetetlenül elmélyült és körültekintő részletrajzait valóságos regénnyé tudja-e stilizálni? A sok, felmutatott apró darab milyen kompozíciós rendszerbe fog összeállni; a hosszú, pontos, de mégis költői és lassú mondatai miként segítik vagy gyengítik a fikcióteremtésben? Egyáltalán, lehet-e ezzel a módszerrel *történetet* írni? Stb.

De legyen elég annyi, Zalán *Papírváros*ának metaforikus képe már ragyogóan felsejlett, és bizalmunkat ezennel visszavonhatatlanul kifejezzük tervezőjének. De az irány nem *le*, üzenénk még a városépítő kőművesnek, hanem *fel*, *fel*! Aminthogy *sursum corda*, fel a szívet, barátaim, ahogy ezt már Kosztolányi is mondta!